

politički, ekonomski i kulturni život. Kad se taj velik posao završi, bit će popunjena velika praznina, i naša historiografija raspolagat će iscrpnijom i svestranijom građom o životu našeg naroda pod talijanskom vladavinom.

D. Š.

VÁCLAV ŽÁČEK, ČESKO—POLSKÁ REVOLUČNÍ SPOLUPRÁCE
V ŠEDESÁTÝCH LETECH XIX. STOLETÍ. ČESKO—POLSKÝ SBORNÍK
VĚDECKÝCH PRACÍ, PRAG 1955, STR. 430—507.

Autor obrađuje svoju temu u osam poglavlja (na 70 str.): Evropska i poljska emigracija u pedesetim godinama; počeci češkog sudjelovanja u međunarodnoj revolucionarnoj emigraciji; prva očitovanja suradnje s poljskom emigracijom; u zajednici pod revolucionarnim stijegom Garibaldijske; publicistička borba iz emigracije protiv Austrije; odjek Fričeve polonofilske djelatnosti u domovini u vrijeme poljskog ustanka g. 1863; priprema zajedničke revolucionarne borbe protiv Austrije g. 1864. Pritom daje nove i naročito za nas zanimljive podatke o Kvaternikovoj emigraciji (1864) i također ponešto o utjecaju Kvaternika na češkog revolucionara Josefa Václava Friča.

Frič je do marta 1864, kad je Kvaternika povezao s poljskim pokretom, stekao već znatnih emigrantskih iskustava, veza i zasluga. Otišavši iz Austrije 1859, doskora je došao u doticaj s uglednim emigrantima različitih narodnosti u Londonu i Parizu s Poljakom Mieroslawskim, Mađarima Telekyjem i Kossuthom, Rusima Hercenom i Bakuninom. Prije i poslije rata u Italiji 1859 Kossuth je htio, da Frič pođe kao njegov izaslanik u Beograd, do čega nije došlo, a inače to dobro ilustrira njegovo nastojanje, da se zaobilaznim putem, t. j. preko Srbije, nekako stavi u vezu i s Hrvatima, o čemu je sâm dovoljno i značajno pisao u svojim »Spisima iz emigracije«. Uz publicistički rad za domaće novine, Frič je (u veljači 1861) pisao i za list princa Napoleona »Opinion nationale«, što je kasnije veoma želio i Kvaternik, ali nije u tome uspio. Pišući o tom svome radu u domovinu, Frič je napomenuo i to, da su »Hrvati poslali deputaciju Garib(aldiju), t. j. našem komitetu« (str. 446). To se po svojoj prilici odnosi na hrvatske vojnike u ugarskoj legiji u Italiji. To se može zaključiti iz, po prilici istodobnog, Fričova dopisa u domovinu, gdje on kaže, da mora u Genovu, da bi izmirio Mađare s Poljacima i Hrvatima. Žáček misli, da se tu više radilo o Hrvatima, jer da Mađari nisu s Poljacima imali državopravnih raspra. Međutim, moglo se i Hrvatima i Poljacima (i Česima) raditi o slavenskoj ili međunarodnoj legiji, budući da su svi emigranti, odnosno dezerteri, od reda stajali u Italiji pod ugarskom zastavom, pa će se i Česi žaliti na to (1865; str. 487). U Italiji se u više navrata govorilo i o slavenskoj i o međunarodnoj legiji, ali one nisu nikad ostvarene kao trajna ustanova, nalik na ugarsku legiju, tako da su i Fričovi i Kvaternikovi napori u tom smislu bili jednako uzaludni. Inače, Fričova nastojanja oko toga mogu dobro poslužiti za usporedbu s Kvaternikovim nastojanjem, ma da im situacija nije bila jednaka. Ne samo zbog duljeg i neprekidnog Fričovog boravka u inozemstvu, nego i zato što je Frič nastojao organizirati češke borce naročito za pomoć Poljskoj (1863), dok je stvaranje hrvatske legije u Italiji, na neki način, bilo diktirano neposrednim susjedstvom Hrvatske i Italije, tako da Kvaternik nikad nije ni pomišljao na hrvatske dobrovoljce za poljski ustanak.

Frič je 1861 izdavao u Zenevi, ma da ne pod svojim imenom, mjesečnik »Čech« — »slobodni glas Češke« — brigom češkog slagara Jana Květona, praškog revolucionara iz 1848, koji će 1864 štampati i Kvaternikove proklamacije. Prije toga Frič je, ma da uvjereni demokrat, dospio u vezu i s aristokratskim taborom poljske emigracije, pa je predstavljen knezu Adamu Czartoryskom; za taj krug izradio je dva memorandum, o Austriji i o 1848/9, koji nisu pronađeni. Fričova agitacija u inozemstvu posve je priredila određeni krug ljudi, njegovih istomišljenika u Češkoj, za događaje 1863/4, t. j. doba poljskog ustanka, pa Žáček iznosi, koji su bili i šta su radili ti ljudi za poljsku i češku stvar, predstavljajući teoretski i praktično protutežu konzervativnom Riegeru: češki dobrovoljci su aktivno sudjelovali u poljskim borbama, a češki patrioti pomagali poljskim borcima, agentima i vođama u bijegu iz austrijskih zatvora. Prikazujući odnos među poljskim strankama — koji njihovim

češkim prijateljima, baš kao ni Kvaterniku, kako se po svemu čini, nisu bili naročito dobro poznati — Žáček daje za nas dragocjene podatke o političkim koncepcijama i stavovima ličnosti, s kojima je već računao ili će ubuduće računati ili ih sretati i Kvaternik: o princu Napoleonu, o Poljacima Josipu Ordegi, Vaclavu Pryzbylskom, Janu Kurzyni, Buchholzu, Česima Jindřichu Podlipskom i Kamilu Rošeru, najposlije o poljskom diktatoru Romualdu Trauguttu, pod čijom je vladom i prema čijem programu poljske vanjske politike je i Kvaternik, u martu 1864, ušao u poljsku inozemnu službu. I Frič je oficijelno ušao u poljsku službu dekretom te vlade (21. XI. 1863), zadužen da poljsku vojsku pomaže sabiranjem čeških dobrovoljaca i časnika. Na liniji čisto češkog nastojanja sastao se Frič (u prosincu 1863) s knezom Thurn-Taxisom, vođom mlade radikalno-demokratske stranke u Češkoj, kojom su prilikom osnovali političku organizaciju »Djediča«—baštinika, i dogovorili se o daljem zajedničkom radu. I prije i krajem 1863, Frič je u kontaktu i s uglednim mađarskim emigrantom, generalom Klapkom, što je važno za Kvaternikovu historiju, jer je Frič već krajem 1863 od Kvaternika čuo njegove žalbe na Mađare, pa je mogao posredovati u prilog Hrvatima, ako ne prije, a to od časa, kad je poljska vlada zasnovala opću urotu narodá protiv Autrije.

Taj program Trauguttove vlade, i kao ustanak i kao savez naroda (Italije, Mađarske, austrijskih Slavena, Turske i Rumunjske) protiv Austrije, imao je provesti bivši profesor u Vilni, Vaclav Przybylski, kao izvanredni komesar poljske narodne vlade u inozemstvu. Osim s Klapkom, Szarvadyjem i Irányjem, Frič je u veljači 1864 razgovarao i s generalom Türrom, mađarskim emigrantom i rođakom cara Napoleona, a preko generala Mieroslavskog bio je u vezi i s Garibaldijem. U to je vrijeme Frič već u vezi s Kvaternikom, koji će Poljacima bit: potreban da bi ostvarili mađarsko-slavensko-talijansku slogu, a time napad na Austriju, što bi im olakšalo položaj prema Rusiji.

Pomagač Przybylskog, pukovnik Miłkowski, sâm određen za misiju u Švedsku, uputio je Friča kao agenta u Beograd (4. III. 1864), što ovaj nije prihvatio, nego je dan kasnije upoznao Kvaternika s Miłkowskim, pa je tako »češkim posredovanjem položen temelj revolucionarnoj suradnji poljsko-hrvatskoj protiv Austrije g. 1864« (str. 478). U Beograd je otišao Miłkowski. U Italiji je Klapkin čovjek nastojao uvjeriti Kvaternika u to, da je upravo Klapka zaslužan za njegov dolazak onamo, što Kvaternik nikako nije htio dopustiti, insistirajući na tvrdnji, da zasluga za to pripada Poljacima; kasnije je stekao uvjerenje, da do njegova ulaska u urotu nikako nije moglo doći bez posredovanja princa Napoleona, o čem ima samo indirektnih dokaza, i to Kvaternikovih. Za jedan od sastanaka emigranata, 7. III. u Parizu, Žáček, valjda prema Friču, kaže, da je s Fričom bio kod Klapke i Kvaternik (str. 478). Tako nešto Kvaternik nigdje ne navodi; prema njegovom dnevniku, do susreta s Klapkom došlo je tek u Italiji. Inače, češki autor se služio Šegvićevim izdanjem Kvaternikovog dnevnika (Drugo progonstvo) i poslije H. Batowskog (Diplomatyczna misja Miłkowskiego w r. 1864; usp. recenziju u H Z X. 1957) dao nove podatke o slanju emisara u Hrvatsku (Karlo Benni, Poljak, u travnju 1864, Wilek? u travnju i svibnju i Bugarin Vasil Stojanov u lipnju i. g.), što su sve od reda bili Fričevi suradnici, a što dopunjuje Kvaternikove zapise u dnevniku. Žáček se služio Fričevom ostavštinom (Literární archiv Narodnog muzeja u Pragu), a kako je hrvatska komponenta u njegovoj temi sporedna, treba pretpostaviti, da će se možda u Fričovim materijalima naći još podataka i dokumenata za hrvatsku historiju.

Poslije A. Sterna (Geschichte Europas von 1848 bis 1871, IX, 1923) i nešto malo Batowskog, od kojih je prvi donio tekst poljsko-mađarskog ugovora o savezu protiv Austrije i Rusije (8. III. 1864), a drugi ga tek spomenuo, Žáček iznosi, da je taj ugovor — gdje se na naročit način spominje i Hrvatska, pa je prema tome važan dokument za njezinu diplomatsku historiju — dobio potvrdu poljske vlade, t. j. Traugutta; Stern je taj ugovor objavio kao »nacrta«.

U tim je danima Frič izradio program češko-poljske suradnje za Przybylskog, imajući u vidu tri centra te organizacije: Turin, Prag i Zagreb, Podlipský, koji bi u Italiji agitirao među češkim vojnicima u austrijskoj vojsci, imao bi, po tom programu, motriti i na Kvaternikov rad. Frič je predlagao, da se i u Zagreb pošalje neki Čeh, a i Miłkowski je tražio, da se u Zagreb pošalje agent u interesu buđenja sim-

patija za poljsko pitanje kod Hrvata. Frič piše u svom programu o slanju »figuranta platonicznego do Agramu« (str. 480, bilj. 173).

Na Fričeve planove nadovezivao se i memorandum o »če kom pitanju s gledišta poljske evropske revolucije« za poljsku vladu. Tu se Frič zalagao za priključenje Čeha Dunavskoj federaciji i Poljskoj i za savezništvo s Hrvatima. Žáček smatra, da se u toj koncepciji vidi veliki Kvaternikov utjecaj na Friča, odnosno refleks Kvaternikovih pregovora s Mađarima o Podunavskoj federaciji; to je, inače, bio za Kvaternika samo program za nevolju, što se naročito dobro vidi iz rukopisnog dnevnika (up. Šegvić. Drugo progonstvo, str. 79—80). Za razliku od Batovskog, Žáček iznosi, da je Miłkowski iz Beograda poslao u Hrvatsku agente i došao u doticaj s Česima i Kvaternikom u Italiji (dobio je, na zahtjev češkog tajnika u Beograd, a od Čeha je tražio i agenta za Zagreb, str. 480). Autor dobro daje, u sažetom obliku, ponešto iz historije Kvaternikovih tadašnjih nastojanja u Italiji (prema Šegvićevom izdanju Kvaternikovog dnevnika). Tome dodaje neke nove informacije: Podlipský, kome je Frič namijenio organizaciju eventualne češke legije u Italiji, trebao je da prima ljude, koji bi iz Hrvatske došli u Italiju zbog organiziranja hrvatske legije. Ta su imena navedena i u Fričovu dopisu »hrvatskom narodnome odboru u Turinu«, ali ih Žáček nije donio; možda su među njima ona, koja Kvaternik spominje u dnevniku. Kad je Frič u svibnju putovao Garibaldiju na Capreru, Kvaternik ga je ovlastio, da u hrvatskom poslu bude »izvanredni poslanik«. Pišući o Fričovoj misiji kod Garibalija, Žáček tek nagađa, da se radilo i o hrvatskom pitanju; inače, u Šegvićevom izdanju dnevnika ima dovoljno potvrda za takvo mišljenje. Međutim, autor nije ulazio u hrvatsko pitanje, nego je tek istraživao odnos Frič — Kvaternik i dao o njemu dosta novih i važnih podataka. Ovamo spada i vijest o putu Fričova agenta Stojanova u Zagreb (u lipnju 1864), koji je trebao da Mirku Bogoviću preda poruke iz Italije, ispisane tajnom tintom na knjigama. Time je opet potvrđena jedna vijest iz Kvaternikovog dnevnika (t. j. o trećem kuriru za Hrvatsku i Bogoviću). Žáček ne zna za opseg tih poruka, ali ne zna ni za Kvaternikovo pismo namijenjeno Starčeviću, koje je sačuvano u Fričovoj ostavštini i gdje se vide Kvaternikove upute, koje su, najvjerojatnije, upravo po Stojanovu poslane u Zagreb; tu su i imena ljudi, koji su trebali doći u Italiju zbog hrvatske legije. Zacijelo su te poruke i predane, jer se Stojanov sretno vratio sa svoje misije. Ocjenjujući na kraju studije, na osnovu klasika marksizma, poljski pokret 1863/4 kao progresivan, autor je i za nove podatke o Kvaterniku dao čvrst okvir.

Ljerká Kuntić

RADOVI S. GAVRILOVIĆA IZ AGRARNE HISTORIJE SLAVONIJE I SRIJEMA

U nizu većih i manjih rasprava, objavljenih od 1954 naovamo, dao je dr. Slavko Gavrilović, danas docent na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, vrijedan prilog dosad malo obrađivanoj agrarnoj historiji slavonsko-srijemskog područja u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća. Pripremajući doktorsku disertaciju pod naslovom »Agrarni pokreti u Sremu i Slavoniji: početkom XIX veka« (odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 28. IV. 1956), a kasnije nastavljajući i proširujući istraživanja u vezi s tom tematikom, G. je svoj rad uvijek temeljio na solidnoj bazi arhivskih dokumenata, dijelom iz vojvođanskih arhiva, a ponajviše na građi iz Državnog arhiva NRH u Zagrebu — što je posve razumljivo, s obzirom na upravno — politički položaj slavonsko-srijemskog područja u periodu koji obrađuje.

Ne samo opsegom, već također i značenjem ističe se među Gavrilovićevim radovima njegova disertacija, koja nažalost još nije objavljena; zasada možemo o njoj raspravljati samo na osnovu izvještaja, (HZ X, 1957, str. 71—82) u kojem je on sam iznio glavne rezultate toga rada (kao i rasprave o moslavačkoj buni 1815—16).

Dio dokumenata, na kojima se disertacija osniva, izdao je Istoriski arhiv A. P. Vojvodine kao prvu svesku svojih edicija građe, pod naslovom: Građa za privrednu i društvenu istoriju Srema početkom XIX stoleća (Novi Sad 1958, str. I—X, 1—277). Ovdje su uključeni oni dokumenti, koji se prvenstveno odnose na agrarni aspekt velike bune srijemskih seljaka 1807, dok je materijal o samom toku pokreta, poznatog pod nazivom »Ticanova buna«, izdvojen.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.